

## Werk

**Titel:** Herbarium Amboinense, plurimas complectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

**Jahr:** 1741

**Kollektion:** Zoologica

**Digitalisiert:** Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

**Werk Id:** PPN369546628

**PURL:** <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369546628>

**OPAC:** <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

**LOG Id:** LOG\_0127

**LOG Titel:** Caput Undecimum. Dammara Celbica. Dammar Celebes. - XI. Hoofstuk. Celebische Dammar ofte Harst.

**LOG Typ:** chapter

## Übergeordnetes Werk

**Werk Id:** PPN369544501

**PURL:** <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

**OPAC:** <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

## Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

## Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen  
Georg-August-Universität Göttingen  
Platz der Göttinger Sieben 1  
37073 Göttingen  
Germany  
Email: [gdz@sub.uni-goettingen.de](mailto:gdz@sub.uni-goettingen.de)

## CAPUT UNDECIMUM.

## XI. HOOFSTUK.

*Dammara Celebica. Dammar Celebes.**Celebische Dammar ofte Harst.*

**D**ammara Batu præcedenti similis est alia species, quæ Celebica nobis dicitur, quum plurimum in ista occurrat regione, cujus arbor mihi huc usque ignota est, hic tamen illam locare volui, quum magna adducatur copia.

Ex magnis constat glebis seu placentis, ultra pedem latis, externe cinereis & pulverulentis, ita ut pro terra quadam haberetur, interne vero pura est, foliida, semi-pellucida, & cornea, quibusdam in locis nigricans, in aliis alba instar Succini vel Gummi animæ, nunquam vero ita clara ac Amboinensium Dammaræ Batu, sed æque dura est & fragilis, si contundatur vel ore manducetur, & licet vetustissima sit hæc Celebica, nunquam tamen ita rufescit ac Amboinensis, a qua etiam odore & sapore differt. Celebica hæc fere nullum habet saporem, carbonibus vero inposita pinguiores spirat odorem quam Amboinensis, fere instar Occidentalis *Tacamabacæ*, cum aciditate quadam instar Emplastri *Oxycroci*, licet tamen substantia ejus neutiquam cum *Tacamahaca* conveniat. Cito flammam concipit, sed lentam, minoremque dat strepitum, quam Amboinensis, nec ejus odor adeo gravis est. Quæ in Provincia Manado occurrit, albißima est in claris ejus segmentis, in aliis nigra corneique coloris, atque idem hic color sæpe in unis iisdemque observatur frustis, quæ vero ex Tambucko, Banaya, & Luboe adfertur, ejus partes maxime pellucidæ magis accedunt ad flavum vel rufum, reliquum vero est itidem corneum.

Ex relatu quorundam testium ocularium hujus resinæ arbor quoad formam & speciem maxime referret Amboinensem, quum sit itidem altissima & erectissima, magnisque nodis quasi protuberantibus, capitibusque constans in inferiore trunci parte. Ejus folia autem sunt breviora, latiora, crassiora, magisque subrotunda quam Amboinensis, cæterum ejusdem formæ similique modo striata: Ejus fructus quoque magnitudinem & formam Limonum habent, inque magnis squamis ab invicem decedentes: Ejus resina supra ignem liquefcit, inque fervida infusa aqua mollescit, unde patet, pinguiorem magisque ductilem esse Amboinensi: Magnis dependet in glebis tam in crassis arboris ramis, quam ex ejus trunco, atque ejus inveniuntur frusta, quæ Pickol h. e. centum & viginti quinque libras ponderant.

**Nomen.** Latine *Dammara Celebica*. Malaicè *Dammar Celebes*, & *Dammar Bangay*, quum in hisce plurimum reperiatur insulis: Maleyenses hanc quoque vocant *Dammara Batu*, uti præcedentem, cujus generis hæc quoque species habenda est. In Celebe vocatur *Damma*, & in Manado *Dammar*. Circa Tambuco *Hulo*. Quidam ex nostro populo hanc habent pro specie *Tacamabacæ*, uti & mihi ex Manado transmissa est nomine *Tacamabacæ Orientalis*, cum qua tamen externa facie parvam habet convenientiam, sed tantum odore quodammodo, qui in vera *Tacamahaca* pinguior est, nec unquam hæc in tantis reperitur glebis, magisque rufescit, ac magis obscuri est coloris ut & fragilior quam *Dammara*, de qua ulterius vide Nicol. Monardi libr. simplicium. cap. 2.

**Locus.** Hæc *Dammara Batu* species in Amboinensium insulis non crescit, quantum novi, sed magna copia in insula Celebe, ac potissimum in ejus parte Orientali, in Tambucci tractu usque ad Manado, uti & in Provincia Lubock, quæ sita est ad internam magni sinus Boegenfis partem, unde & a quibusdam *Dammara Lubo* dicta est. In Bangay etiam reperitur, ejusque districtu Balante, in magna ejus regione. In Manado plurimum occurrit circa ingentem Lacum, prope pagum Dandano, in districtu Tambuao, Bangay, ac porro in Celebes parte Orientali circa litora crescit, ita ut arbores sæpe supra aquam inclinent, hujusque resinæ elegantia & pellucida frusta ubique in litore reperiuntur & colliguntur.

**Ufus.** Bangayenses, Celebenses, & Boegienfes hanc adhibent *Dammaram* ad candelas, quam primum liquefcunt in aqua fervida, ac dein manibus formant

Tom. II.

in

**D**e voorgaande Dammar Batu heeft een mede-zoorte, die wy Celebische noemen, om datze meest op dat Land valt, wiens boom my tot nog toe onbekent is, echter heb ikze alhier zetten willen, om datze veel ingebracht werd.

Zy bestaat in groote klompen of koecken, van een voet breed en meer, van buiten meest graauw en stoffig, dat men 't voor een schol-aarde zoude aanzien, maar van binnen isze zuiver, massyf, half-doorfchynend, boornverwig, aan zommige plekken fwartachtig, aan zommige wit, als Bern-steen of Gummi Animæ, nooit zo belder, als de Amboinsche Dammar Batu, maar even hard en bryzelig, als menze klopt, of daar in byt, en hoe oud de Celebische is, werd nooit zo hoog-geel als de Amboinsche, aan reuk en smaak verschillende ook, want de Amboinsche trekt wat na de Canary-reuk, als menze kauwt of brant. De Celebische heeft bykans geen smaak, maar op koolen riektze vetter dan de Amboinsche, schier als de West-Indische *Tacamahaca*, met eenige goorheid, als de pleister *Oxycroceum*, hoewelze anders aan substantie de *Tacamahaca* gants niet gelykt. Zy brand mede ligt, en gestadig, knerft minder dan de Amboinsche, en den reuk is zo befwaarlyk niet. Die in de Provincie Manado valt, is aan haar klaarste stukken beel wit, en aan de andere fwart, boornverwig, welke beide coleuren men dikwils aan een stuk ziet, maar die men van Tambucko, Banay, en Luboe brengt, trekt aan de klare stukken meer na 't gele en roffe, de rest is ook boornverwig.

Na rapport van eenige oog-getuigen, zoude dien boom aan gedaante meest overeenkomen met den Amboinschen, als zynde mede zeer hoog en pyl-regt, met groote knoesten of koppen aan den ondersten stam. De bladeren zyn wat korter, breeder, dikker, en vooren ronder dan de Amboinsche, anders van de zelfste fatzoen, en mede zodanig gestreept: De vruchten insgelyks van grootte en gedaante de Lemoenen gelyk, en in groote schilferen van malkander vallende. De bers daar van komende, kan men over 't vuur smelten, en in beetwater week maken, tot een bewys, datze vetter en gedweeger is, dan de Amboinsche. Zy hangt met groote klompen, zo wel aan de dikke takken, als aan den stam, en men vind 'er stukken die wel een Picol, dat is een hondert en vyf en twintig pont weeggen.

**Naam.** In 't Latyn *Dammara Celebica*. Op Maleyts *Dammar Celebes* en *Dammar Bangay*, om datze op dezelfde Eilanden 't meeste valt. De Maleyers noemenze ook *Dammar Batu*, gelyk de voorgaande, van welkers geslagt zy ook te houden is. Op Celebes noemt menze *Damma*, en in de Manado *Dammar*. Omtrent Tambucko *Hulo*. Zommige van onze Natie willenze voor een zoorte van *Tacamahaca* houden, gelykze my ook van Manado toegezonden is onder den naam van *Tacamahaca Orientalis*, met de welke zy echter aan de uiterlyke gedaante weinig over een komt, maar wel eenigzints in den reuk, die in de opregte *Tacamahaca* nog al vetter is, die nooit met zulke groote klompen valt, roffer en donkerder van couleur is, en broffer dan de *Dammar*, waar van ziet breeder Nicol. Monardus Lib. simplic. cap. 2.

**Plaats.** Deze zoorte van *Dammar Batu* wascht in de Amboinsche Eilanden niet, zo veel my bekend is, maar overvloediger op 't groote Eiland Celebes, en dat meest aan deszelfs Oost-zyde van Tambucco district, tot aan Manado, als mede in de Provincie Lubock, gelegen aan 't binnenste van de groote Boegische bogt, waar van daanzé by zommige *Dammar Lubo* genaamt werd. Zy valt mede op Bangay, en deszelfs district Balante, op het groote Land. In Manado heeft menze meest omtrent 't groote Lack, by de Negory Dandano, in het district van Tambuao, Bangay, en voorts op Celebes Oost-kust wast ze omtrent de stranden, zo dat de boomen zomtyds over 't water hangen, en de schoone klare stukken vind men over al op de strand verspreid.

**Gebruik.** Die van Bangay, Celebes, en Boegies gebruiken deze *Dammar* tot branden, dezelve eerst week makende in beet-water, en rollende dan met de handen tot

Z. 2

de

in crassas candelas spithamam circiter longas, quas *Nipa* foliis obvolvunt, ita ut Batavicam referant Dammaram, excepto quod minores sint: Continuum atque æqualem dant flammam, nullum vero strepitum, meliusque ignem foveant quam Amboinenses: Manadenfes hanc liquefaciunt Dammaram supra ignem, inque tenues effundunt arundines Bambu, quas accendunt uti apud nos candelas. Per totam porro Celebem usurpatur ad omnium armorum manubria firmanda, uti *supra* cap. 7. de *Canario Decumano* fuit dictum.

In Manado incrustant terrea vasa, patinas, ollas cum hac contrita, ac superne illinita, uti Amboinenses illud cum sua perficiunt. Hac quoque obducunt ligneas vaginas telorum suorum & armorum *Krisfen* dictorum, qua illas glabras ac splendentes reddunt, lignique nodi inferviunt ad manubria illorum *Krisfen*, trunci vero lignum non est durabile, nec operi mechanico utile est.

Uteriore disquisitione forte constabit, Dammaram Batu in Borneo crescentem, multo magis cum hac Celebica convenire quam cum præcedente Amboinensi: Corneum amittit colorem, si diu coquatur, atque albescit.

de gedaante van een dikke keerze, omtrent een span lank, dieze dan met bladeren van *Nipa* bewinden, datze de *Batavische Dammara* gelyken, behalven datze kleinder zyn: Zy branden gestadig zonder knerssen, en houden 't vuur beter dan de *Amboinsche*. De *Manaders* smelten deze *Dammara* over 't vuur, en gietenze in dunne Bamboezen, dieze dan branden, als kaarsen. Voorts wertze op beel *Celebes* gebruikt, om alderbande wapenen in haar steelen vast te maken, gelyk boven cap. 7. van het *Canarium Decumanum* gezegt is.

In Manado verglazenze ook de aarde potten, schootels, en bakken met deze gewrevene, en daar op gesmeerde *Dammara*, gelyk de *Amboineezen* met de baare doen. Zo bestrykenze ook de boute scheede van hare *Kritzen* daar mede, om dezelve glad en glimmend te maken, en 't hout van de knoesten dient tot *krits-begten*, maar dat van den *stam* is niet durabel, en dient tot geen timmerwerk.

By nader onderzoek zal men misschien bevinden, dat de *Dammara Batu*, op Borneo vallende, veel meer met deze *Celebische Dammara* zal overeen komen, dan met de voorgaande *Amboinsche*. Zy verliest hare boornverwige couleur, als menze lang kookt, en wert wit.

## CAPUT DUODECIMUM.

*Camirium. Camiri.*

**C**Amirium est arbor crassa, sed non alta, quum ejus truncus mox in ramos sese dividat, qui corticem gerit glabrum, cinereum, multisque punctis hinc inde notatum, fragilem, ac succosum. Folia duplicem habent formam, in junioribus enim ramis multo sunt majora, triangula, inque tres acutos apices divisa, fere instar *Hederæ*, sed multo majora, plerumque sex pollices longa & lata, aliquando etiam decem & undecim pollices: Tres gerunt ac quædam quinque magnos nervos, qui ad pedunculum concurrunt, qui septem & octo pollices longus est, rotundus, rugosus, ac si arena conspersus esset, vel etiam lanuginosus, uti & supremi rami, ac inferior foliorum pars. Prope foliorum ortum in ipsorum pediculis binæ locantur verruculæ, folia autem sine ordine arcte sibi junguntur circa ramos.

Alia ac maxime vulgaria folia in adultis arboribus ab inferiore parte latissima sunt, sensimque acuminata desinunt, sed nullos habent angulos, excepto quod horum quædam ad oras sint sinuosa, octo novemque pollices longa, quinque vel sex lata, cum tribus ingentibus nervis ad petiolum concurrentibus, sed paucis constantia costis, superne obscure viridia, inferne ex viridi gilva.

Inter folia flores proveniunt brevibus, sed extensis racemis insidentes, tres quatuorve simul juncti, brevibus & herbaceis pedunculis suffulti. Flores hi referunt illos *Gayang*, sed sunt minores, ex quinque tenuibus & angustis petalis constantes, in quorum centro quædam breviter apparent stamina antheris luteis instructa, illi autem jucundum spirant odorem. Fructus ex ipsis non progerminant floribus, sed eo loci, ubi pedunculi floriferi concurrunt, simplices quoque plerumque proveniunt, aliquando gemini uno in pedunculo brevi, crasso, & lignoso juncti. Singulus iterum fructus duplex est, vel integer vel bifidus, integer formam & magnitudinem fere habet *Nucis Juglandis*, sed irregularis, & superius obtuso apice instructus. Bifidus formam habet *scroti*, in medio sulcatus, superius obtuse acuminatus, ex viridi cinereus, & quasi farina & arena conspersus: Exterior putamen simile est *Juglandis*, sed non ita colore suo manus inquinans, sub hoc reconditur nux in integro simplex, in bifido fructu duplex, singula vero obvolvitur tenui pellicula seu cellula, quæ ab una parte ingens habet foramen, per quod nux conspici potest, duplices autem vulgarissimæ sunt.

Nux ipsa formam habet rotundi *Canarii*, sed paulo magis est plana & lata, parum compressa, externe nigricans & rugosa. Putamen vero crassius & durius est quam in *Canariis*, quod non nisi forti ictu aperitur:

Ejus

## XII. HOOFSTUK.

*De Camiri-Boom.*

**D**E *Camiri-boom* is wel dik, maar niet hoog van *stam*, die hem straks in takken verdeelt, met een effene licht-graauwe *schorsse*, hier en daar met eenige puntjes bespikkeld, bros, en zappig. De bladeren zyn van tweederlei gedaante, want aan de jonge takken zynze veel grooter, drieboekig, of in drie spitzen verdeelt, bykans als die van *Eyloof*, maar veel grooter, in 't gemeen zes duimen lank, en breed, zomtyds ook tien en elf duimen. Zy hebben drie, en zommige ook vyf groote zenuwen, die by den steel zamenslooten. De steel is zeven a acht duimen lank, rond, ruig, als met zand bestrooit, of wolachtig, gelyk ook de voorste takken, en onderste zyde der bladeren. Aan de steelen by de bladeren ziet men twee roodachtige vrates, en staan de bladeren zonder ordere digt agter malkander rondom de takken.

De andere en gemeenste bladeren aan de volwassene boomen zyn agter ook breedst, en loopen allenskens spits toe, maar hebben geen boeken, behalven dat zommige aan de kanten een weinig bogtig vallen, acht en negen duimen lank, vyf en zes breed, met drie groote zenuwen agter t'zamen slootende, en voorts weinige ribben, boven donker-groen, en van onderen uit den groenen vaal.

Tusschen de bladeren komt 't bloeizel voort aan korte, doch uitgespreide trosjes, drie en vier bloempjes by malkander, op korte grasachtige steeltjes. De bloempjes gelyken 't bloeizel van *Gayang* wat, doch zyn kleinder, en uit vyf teere en smalle blaadjes bestaande, in welkers midden men eenige korte draatjes ziet met geele nopjes, die wat lieflyk van reuk zyn. De vruchten komen uit de bloeme zelfs niet voort, maar aan die plaats, daar de bloemdragende steeltjes t'zamen slooten, zy komen ook gemeenelyk enkelt voort, zomtyds twee by malkander gevoegt op een korte, dikke, houtachtige steel. Ieder vrucht is wederom tweederlei, of enkelt of dubbelt, de enkelde is in de gedaante en grootte bykans van een *Walnoot*, doch wat scheef, en na vooren met een stompe spits. De dubbelde heeft de gedaante van een kloofjak, in de midden van agteren na vooren met een kloof, en een stompe spits uit den groenen-graauw, en als met meel en zand bestrooit. De buitenste bolster is gelyk aan de *Walnooten*, doch zo verwende niet: Daar onder leid een noot in de enkelde een, in de dubbelde twee, ieder beslooten in een dun vliesken, of huysken, 't welk aan de eene zyde een groot gat heeft, waar door men de noot zien kan, en zyn de dubbelde de meeste.

De noot zelfs heeft de gedaante van een ronde *Canaris*, doch wat breeder en platter, aan 't een einde wat zamengedrukt, van buiten swartachtig en rimpelig. De schale is dikker en harder, dan aan de *Canaris*, die men niet dan